

Makale Geliş | Received: 26.07.2022
Makale Kabul | Accepted: 29.07.2022
Yayın Tarihi | Publication Date: 30.09.2022
DOI: 10.20981/kaygi.1149232

Tayfun TORUN

Arş. Gör. Dr. | Res. Assist. Dr.
Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bursa, TR
Bursa Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Philosophy Department, Bursa, TR
Orcid: 0000-000-7169-5944
torun@uludag.edu.tr

“Evrensel Pragmatik Nedir?” İletişim Eyleminin Dilbilimsel Temelleri

Öz: Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı'nın en provakatif ve en can alıcı argümanı, iletişim eylemine katılan tarafların, şayet amaçları “birbirleri üzerinde tahakküm/baskı kurmak ya da birbirlerini manipüle etmek değil de anlaşmaya varmak ise, her hâlükârda karşılıklı ortak bir anlaşmaya ve uzlaşma varabileceği iddiasıdır. Onun bir bütün olarak toplum felsefesinin temelinde yer alan bu iddia, iletişim eyleminde anlaşmaya varmanın koşullarının bir analizini gerektirir. Bu bağlamda Habermas söz konusu koşullara ilişkin en detaylı analizi dilbilimsel açıdan “Evrensel Pragmatik Nedir?” adlı metninde gerçekleştirir. Bu makale, “Evrensel Pragmatik Nedir?” adlı metnin ayrıntılı bir okuması üzerinden Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı'na getirdiği dilbilimsel temellendirmeyi tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jürgen Habermas, Evrensel Pragmatik, İletişimsel Eylem, Söz Edimleri, İdeal Konuşma Durumu, Anlaşma, Uzlaşım

“What Is Universal Pragmatics?” Linguistic Foundations of Communicative Action

Abstract: The most provocative and crucial argument of Habermas' Theory of Communicative Action is the claim that the parties participating in communicative action can reach an understanding and agreement in any case if they aim to reach an agreement, not to dominate/oppress or manipulate each other. This claim, which is at the core of his social theory as a whole, requires an analysis of the conditions for reaching an agreement in communicative action. In

this regard, Habermas provides the most detailed analysis of these conditions from the linguistic perspective in his article: "What Is Universal Pragmatics?" This article discusses Habermas' linguistic justification for the Theory of Communicative Action through an elaborative reading of "What Is Universal Pragmatics?"

Keywords: Jürgen Habermas, Universal Pragmatics, Communicative Action, Speech Acts, Ideal Speech Situation, Understanding, Agreement

Giriş

Önde gelen Habermas yorumcularından Thomas McCarthy, çağdaş bilimcilik eleştirisinden tarihsel materyalizmin yeniden yapılandırılmasına değin Habermasçı projenin, teorik olduğu kadar normatif bir yapıya da sahip olan bir iletişim tasarımı olanaklılığı düşüncesine dayandığını iddia eder. (McCarthy 1985: 272). Bu düşünce Habermas'ın erken dönem eserlerinden iletişim eylemi kuramına uzanan kesintisiz bir hat olduğunu söylemenin başka bir yoludur. Gerçekten de Habermas'ın erken dönem çalışmaları her defasında iletişimin özgürleştirici gücüne yapılan vurguyla karakterize olur. O halde onun felsefi teşebbüsünü, her ne kadar düşüncesinin gelişiminde daha önce dile getirdiği belirli unsurları terk etmiş ya da değiştirmiş olsa da kesintisiz bir çizgi olarak okumak mümkündür.

Bu çalışmanın temel motivasyonu, toplumsal yaşamın kuramsal bir zeminde kavranmasında olduğu kadar dönüştürülmesi anlamında Habermas'ın düşüncesinde önemli ve merkezi bir rol oynayan iletişim nosyonunun mahiyetinin gösterilmesidir. Eleştirel Kuram, aklın, objektivist ve araçsal bir perspektiften tek taraflı bir şekilde kavramsallaştırılmasına bir tepki olarak doğar ve gelişir. Bununla birlikte, Eleştirel Kuram'ın birinci kuşağı, mevcut duruma alternatif, teori-praksis bağının üzerine inşa edileceği alternatif bir rasyonellik kavrayışı getirememiştir. Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı, teori-praksis probleminin temelleri üzerine yeniden düşünmeyi mümkün kıldığı, daha geniş bir rasyonellik kavrayışı ve bu kavrayışı temellendirme yolunda yeni ve farklı türden bir alternatif sunduğu için ikinci kuşak içerisinde merkezi bir yere sahiptir.

Habermas'ın, her şeyden önce toplum felsefesi geleneğinin devamında, adil ve özgür bir toplumsal düzenin olanaklılığına duyduğu güvenin temelinde iletişim eylemi kavrayışının olduğunu görmek hayli önemlidir. İletişimin evrensel bir temelinin olduğu gösterilebilirse ve bir iletişim sürecinde nihai bir anlaşma ve uzlaşmanın yakalanabileceği düşüncesi temellendirilebilirse, mevcut problemlerimizin çözümünde iletişimin bir başvuru mercii olarak görülebileceği ve adil ve özgür bir toplumsal düzenin de inşa edilebileceği söylenebilecektir. Habermas'ın felsefesi –en azından olgunluk dönemi eserleri, iletişimin evrensel temellerinin gösterilebileceği ve bu temeller üzerinde işleyen bir iletişim sürecinin sonunda iletişim eyleminin tarafları arasında nihai bir anlaşmanın tesis edilebileceği düşüncesine dayanır.

Habermas İletişimsel Eylem Kuramı'nın dilbilimsel temellerini, öncelikle, "Evrensel Pragmatik Nedir?" adlı makalesinde atar ve geliştirir. "Evrensel Pragmatik" adı verilen araştırma programının görevi, olanaklı bir anlaşmanın (Verständigung) evrensel koşullarını tanımlamak ve yeniden inşa etmektir. (Habermas 1986: 353). Habermas anlaşma yönelimli eylemi diğer bütün toplumsal eylem formlarının temelinde gördüğü için,¹ bu metninde iletişimin genel önkoşullarına değil de iletişim eyleminin genel önkoşullarına odaklanır.² Dili anlaşmanın özgün aracı olarak düşüncesinin merkezine konumlandırır düşünür, bir adım daha atarak bu metninde sözel olmayan eylemlerle, fiziksel bir anlatım değeri olan ifadeleri (Äußerung) göz ardı ederek, apaçık/doğrudan (explizit) söz edimlerine odaklanır. (Habermas 1989: 8). Bu program, karşılıklı bir konuşma ediminde tarafların, *şayet birbirlerini anlamak ve anlaşmaya varmak istemeleri ve de bu yönde eylemleri halinde*– nihai bir anlaşmaya varabilmelerinin olanaklılığını göstermektedir. Thompson'ın da dile getirdiği üzere, bu program, dili kendisine

¹ Bu bağlamda, "savaş", "yarış" ve bir bütün olarak bütün stratejik eylem türleri gibi diğer toplumsal eylem türleri, anlaşma yönelimli eyleminin türevleridir. (Habermas 1989: 353).

² Habermas iletişimi bir mekanizma olarak düşünüyor. Bu mekanizmayı kullanmaya başladığımız anda iletişim eylemine adım atmış oluyoruz. Bu nedenle iletişim yerine iletişim eyleminin önkoşulları ile ilgilenmektedir.

çıkış noktası kabul eden pek çok diğer yaklaşımla kıyaslandığında, daha fazla dikkati hak eden, özgün ve provakatif bir niteliğe sahiptir.³ İdeal ya da çarpıtılmamış bir iletişimin olanaklılığının gösterilmesi, eleştirel bir toplum kuramı için, mevcut durumda kendisine dayanarak toplumsal problemleri tespit edebileceğimiz bir temel sağlaması bakımından önemlidir.

Habermas'ın bu dönemde gerçekleştirdiği dilbilimsel analizler, yeni bir analitik yönetime dayanır. Bu yöntem *rekonstrüksiyondur*. Helga Gripp'in yorumuyla rekonstrüktif bilimlerin konu ya da nesne alanı sembolik olarak kurulmuş dünyadır. Bu bilimlerin amacı, sembolik olarak kurulmuş düzenin *derin* yapılarının analizidir. Söz konusu derin yapılarla kastedilen, anlamlı sembolik yapıların üretimine imkan tanıyan temeldeki kural sistemidir. Başka bir ifadeyle sembolik yapılar belirli bir kural sistemine göre kurulurlar ve rekonstrüktif yöntem bu kural sistemini ifşa etmeyi amaçlar. Habermas'a göre, eylemde bulunan ve konuşan özneler sembolik düzenlemeleri temelde yer alan bu kural sistemine göre gerçekleştirirken, eylemde bulunurken ya da konuşurken bu kural sisteminin farkında değildirler. Dolayısıyla rekonstrüktif bilimlerin amacı, pratik olarak hâkim olduğumuz örtük kural sisteminin açığa çıkartılmasıdır. (Gripp 1984: 37).

³Thompson'a göre, evrensel pragmatik vurgusunu Habermas'ın erken dönem çalışmaları boyunca da ayırt etmek mümkündür. Marksizmin Ortodoks bir perspektiften ele alınmasına ve anlaşılmasına karşı çıkan Habermas, bir toplumun yalnızca emek/çalışma üzerinden değil, aynı zamanda iletişim/etkileşim üzerinden şekillendiğini iddia eder. "İletişimsel etkileşim, kültürel geleneklerin tarihsel olarak iletildiği ve toplumsal ilişkilerin kurumsal bir şekilde organize edildiği özerk bir alandır." (Thompson 1982: 116-117). Etkileşim alanıyla ilgisinde hermeneutik ve gündelik dilin felsefesine referansta bulunan Habermas, bu yaklaşımları dilin toplumsal ve tarihsel olaylardaki kurucu rolünü dikkate almaları bakımından över. Öte yandan dilin kurucu rolünü idealize etmek de aynı ölçüde tehlikelidir. Nitekim dil, Habermas'ın *Sosyal Bilimlerin Mantığı*'nda dile getirdiği üzere, tahakkümün ve toplumsal baskının aracına dönüşebilen bir karaktere de sahiptir. Bu nokta Habermas'ın düşüncesinde eleştirel toplum kuramına atfedilen misyonu şöyle özetleyebiliriz: "Eleştirel bir toplum kuramı, hem iletişimin aktüel olarak içerisinde ortaya çıktığı çarpıtılmış koşullara rağmen ortak bir uzlaşımın hangi anlamda varılabileceğini ve bu uzlaşımın işlevsel kılınabileceğini; hem de bu çarpıtılmış koşulların, gerçekleşmesi daima ertelenen bir uzlaşım adına, hangi şekilde açıklanabilir ve eleştirilebilir olduğunu göstermek zorundadır." (Thompson 1982: 117). Thompson'a göre, *Bilgi ve İnsani İlgiler/Çıkarlar* adlı eserinde "İnsanın özerklik ve sorumluluğa olan ilgisi tümüyle hayal ürünü değildir, çünkü bu ilgi, *a priori* kavranabilir. Bizi doğanın üzerinde yükselten yegane şey, doğasını bilebildiğimiz dildir." diye yazan Habermas'ın, dil üzerine yoğunlaşan olgunluk dönemi çalışmalarını tam da bu varsayımı temellendirme teşebbüsü olarak okumak mümkündür. (Thompson 1982: 118).

Habermas açıkça sahip olduğumuz iletişim kapasitesinin sınırlarını çizmek suretiyle anlaşmanın evrensel ve değişmez koşullarını göstermek istemektedir.

Habermas öznelarası bir anlaşmanın (Verständigung) birtakım evrensel ve değişmez normatif koşullara dayandığı ve bu koşulların gösterilebileceği iddiasını, K. O. Apel'in düşüncelerinde bulur. Konuşmacı olarak bir söz ediminde bulunduğumuzda, bir söz edimini anladığımızda ya da onu cevapladığımızda, *daima zorunlu olarak* doğrudan ya da irade dışı bir şekilde belirli önkoşulları yerine getirdiğimizi fark ederiz. İşte bu önkoşullar, Apel'in "anlaşmanın olanaklılığının normatif koşulları" adını verdiği şeydir. Söz konusu koşullar, Apel'in düşüncesinde bir yandan *daima* ve *zorunlu* olması anlamında *transendental* bir karaktere, diğer yandan da normatif bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda Apel'e göre, uzlaşmsal söz edimlerinin genel koşullarını belirleyebilmek için, olgu durumlarının gözlenmesi perspektifini bırakmak ve "daima zorunlu olarak kendimizde ve başkalarında anlaşmanın olanaklılığının normatif koşulları olarak varsaymak zorunda olduğumuz ve bu anlamda daima zorunlu olarak kabul ettiğimiz şeyi düşünmek durumundayız." (Habermas 1986: 353-354. Bkz. K. Otto Apel, 1976 und 1982: 10-173).⁴ Habermas'ın burada devraldığı düşünce, bir söz ediminde bulunduğumuzda belirli türden önkoşulları yerine getirmekten kaçınamayacağımızdır. Peki, bu önkoşullar nelerdir?

İletişim eyleminde bulunan kimse, herhangi bir konuşma edimini gerçekleştirdiğinde evrensel geçerlilik iddialarında bulunmak ve bu geçerlilik iddialarının yerine getirilebileceğini [Einlösbarkeit] varsaymak zorundadır. Şayet

⁴ Habermas buradaki "daima" ve "zorunlu bir şekilde" ifadelerine dikkat çekmektedir. Bu ifadeler, Habermas'a göre, bizim bir söz ediminde bulunduğumuz ya da bir söz edimini anladığımız veyahut da ona cevap verdiğimiz zaman konuşmacı olarak tabi olduğumuz transendental zorunluluğa gönderimde bulunur. Kısaca, Apel'in "anlaşmanın olanaklılığının normatif koşulları" ifadesiyle söylemeye çalıştığı şey, bir söz edimini gerçekleştirdiğimizde ya da sonrasında, istem dışı bir şekilde belirli önkoşulları yerine getirdiğimizi fark edebiliriz. (Habermas 1986: 353-354). Ayrıca Habermas'ın ve Apel'in yaklaşımları arasındaki farklar konusunda bkz. Joseph M. Heat, 2006: 120-126. Paulo Ghiraldelli, Jr. 2006: 202-208.

bir kimse herhangi bir anlaşma sürecine katılmak isterse, şu evrensel geçerlilik iddialarında bulunmaktan başka türlü davranamaz:

- bir şey(ler)i anlaşılır bir şekilde *ifade etmek*, (karşılıklı anlama)
- bir şey(ler)i* anlaşılır bir şekilde aktarmak, (paylaşılan bilgi)
- dolayısıyla bir şey(ler)i *bir kimse için* anlaşılır kılmak (karşılıklı güven)
- ve bir başka kimse ile karşılıklı olarak anlaşmaya varmak. (karşılıklı bir ortak onay). (Habermas 1986: 354).

Bir konuşma ediminde, tarafların birbirlerinin anlayabileceği ifadeleri kullanması, bu ifadelerin bir bilgi içeriğine tekabül etmesi, konuşmanın taraflarının birbirine güvenmesi ve ifade edilen üzerinde ortak onaya ulaşılması anlaşmaya varmanın zorunlu ve evrensel unsurlarıdır.

Konuşmacı ve dinleyicinin birbirini anlayabilmesi için, konuşmacı, *anlaşılır* bir ifade seçmek zorundadır; konuşmacı, dinleyicinin konuşmacının *bilgisini paylaşabilmesi* için *doğru* (wahr) bir önermesel içeriği bildirme amacına sahip olmak zorundadır; konuşmacı, dinleyicinin konuşmacının ifadesine *inanabilmesi* (ona güven duyabilmesi) için amaçlarını *samimi/içten* (wahrhaftig) bir şekilde ifade etmeyi istemek zorundadır; konuşmacı, dinleyicinin öne sürülen ifadeyi kabul edebilmesi için, nihai olarak, elde bulunan normlara ve değerlere göre *doğru* (richtig) bir ifade seçmek zorundadır, böylece her ikisi de, konuşmacı ve dinleyici, kabul görmüş normatif bir arka plana dayanarak söz konusu ifadeye *birbirleriyle uzlaşma* (Übereinstimmung) varabilirler. Bundan başka, iletişimsel eylem, yalnızca bütün katılımcılar karşılıklı olarak ortaya çıkan geçerlilik iddialarının doğruluğunu varsaydığı sürece bozulmaksızın devam edebilir. (Habermas 1986: 354-355).⁵

Habermas'a göre, anlaşmanın amacı, karşılıklı anlama, paylaşılan bilgi, karşılıklı güven ve birbiriyle uzlaşma varmanın öznelarası ortaklığında, karşılıklı rıza ya da ortak onayı tesis etmektir. Bir konuda karşılıklı rıza gösterme ya da ortak onaya ulaşma, "anlaşılabilirlik" (Verständlichkeit), "önermesel-

⁵ Burada, farklı dillerde neredeyse aynı anlama gelecek şekilde kullanılan bazı kavramları birbirinden kesin bir şekilde ayırt etmek gerekmektedir. Habermas'ın "Verständigung" kavramı yerine *anlaşma* ya da *anlaşmaya varma*; "Einverständnis" kavramının yerine *karşılıklı rıza* ya da *ortak onay*; "Übereinstimmen" kavramının yerine de *uzlaşım* kullanılacaktır.

doğruluk" (Wahrheit), samimiyet/içtenlik (Wahrhaftigkeit) ve normatif-doğruluk (Richtigkeit)'tan meydana gelen dört geçerlilik iddiasının tanınmasıyla tesis edilebilir. Habermas'a göre Almanca'daki çok anlamlılığın istinaden anlaşma (Verständigung) kavramı, dar anlamda iki öznenin bir dilsel ifadeyi özdeş (identisch) bir şekilde anlamalarına gönderimde bulunurken, en geniş anlamıyla da iki öznenin, ortaklaşa tanınan/kabul edilen normatif bir arka plana dayanarak bir ifadenin normatif doğruluğu (Richtigkeit) konusunda uzlaşma varmalarından meydana gelir. Ancak iletişim sürecinde, bir konuda herkesin rızasını almak ya da ortak onaya ulaşmak, her zaman problemlili bir konu olmuştur. (Habermas 1986: 355). Dolayısıyla anlaşmaya varma süreci, karşılıklı rızayı/ortak onayı gerçekleştirme dinamik perspektifinden ele alınmak durumundadır. "Anlaşma, ortaklaşa tanınan geçerlilik iddialarının önceden varsayılan temeli üzerinde bir karşılıklı rıza ya da onayın gerçekleşmesi sürecidir." (Habermas 1986: 355). İşte bu arka plan uzlaşımı sarsıldığında ya da en azından geçerlilik iddialarından bir tanesinin yerine getirilmesi, yani gerçekleştirilmesi askıya alındığında iletişim eylemi daha fazla sürdürülemez hale gelir. Böyle bir durumda, stratejik eyleme yönelmek ya da iletişimi tümünden sonlandırmak birer alternatif olarak karşımıza çıksa da, sorunlu bulunan geçerlilik iddialarını söylem (Diskurs) çerçevesinde test etmek amacıyla anlaşma yönelimli eylemi argümana dayalı konuşma (Rede) düzleminde yeniden inşa etmek gibi temel bir olasılık da vardır. (Habermas 1986: 355-356).⁶ Arka Plan uzlaşımı, yani karşılıklı öne sürülen geçerlilik iddialarının ortak bir şekilde tanınması (Anerkennung) şu anlama gelmektedir: (1) Konuşmacı ve dinleyici, anlaşma yönelimli bir eylem anlamında bir iletişimi gerçekleştirilmesi gerektiğinde, söz edilen geçerlilik iddialarını öne sürmek zorunda olduklarını zımni olarak bilirler. (2) Konuşmacı ve dinleyici, iletişimin önkoşullarını gerçekten

⁶"Evrensel pragmatik nedir?" adlı metninde Habermas, söylemi olduğu gibi stratejik eylemi de bir kenara bırakarak "uzlaşım (konsensuelle) söz edimlerini" ele alır. Çünkü evrensel pragmatik programının temel kabulleri en açık şekilde bu teoriye atıfla temellendirilebilir. Söylem, Habermas'ın perspektifinde gündelik yaşam bağlamından soyutlanan bir iletişim alanının sınırlarını belirler. Bu alan, geçerlilik iddialarının askıya alındığı ve argümantasyona dayalı bir testten geçirildiği bir düzlemdir.

gerçekleştirdiklerini, yani öne sürdükleri geçerlilik iddialarının meşru olduğunu karşılıklı olarak kabul eder. (3) Bu, her defasında öne sürülen geçerlilik iddialarının ya (ifade edilmiş cümlelerin anlaşılabilirliği söz konusu olduğunda) zaten halihazırda gerçekleştiğini ya da (önermesel doğruluk, samimiyet/içtenlik ve normatif doğruluk söz konusu olduğunda) gerçekleştirilebilir olduğuna duyulan ortak inanca gönderimde bulunur; çünkü cümleler, önermeler, ifade edilen amaçlar ve önesürümler, uygun yeterlilik-koşullarını karşılar.

Habermas'a göre, ehil bir konuşmacı, yalnızca dilbilgisel cümleler üretme ve bunları anlama kapasitesine değil, aynı zamanda iletişim tarzı ve dış dünyayla bağlantı kurma ve onu anlama kapasitesine sahiptir. Evrensel pragmatik, her olanaklı konuşma durumunda ortaya çıkan, dilsel ifadelerin/öne sürümlerin spesifik türlerinin icrasında üretilen, dilsel açıdan ehil bir konuşmacının ifadelerini pragmatik bir şekilde konumlandırmaya hizmet eden, genel yapıların sistematik bir rekonstrüksiyonunu üstlenir. (McCarthy 1985: 276).

O halde, yukarıda tanımlanan evrensel pragmatik nesne/konu alanının sınırları nasıl çizilebilir? Habermas evrensel pragmatik programını açıklamaya, felsefe yapma tarzının bir ürünü olarak, diğer yaklaşım tarzlarının dile gösterdikleri ilginin sınırlılıklarını göstererek başlar.

Carnap'a kadar geri götürülebilen ve öncelikle dilsel yapının sentaktik ve semantik özelliklerine yönelen dilin mantıksal analizi yaklaşımı ya da yapısalcı dilbilim, dilin pragmatik özelliklerini, başka bir ifadeyle kullanım boyutunu dışta bırakarak büyük bir soyutlama hatasına düşmektedir. Dilin pragmatik boyutunun ihmal edilmesine karşın Habermas, yalnızca dilin (Sprache) değil, aynı zamanda konuşmanın (Rede) formel (dilbilimsel) bir analize imkan tanıdığı iddiasında bulunur:

Yalnızca dilin (Sprache) değil, fakat aynı zamanda konuşmanın (Rede) da, yani cümlelerin ifadelerde/öne sürümlerde kullanımının da formel bir analize açık/elverişli olduğu tezini savunmak istiyorum. Dilin (cümlelerin) temel/elementer unsurlarının olduğu gibi, konuşmanın

(ifadelerin/önesürümlerin) temel/elementer unsurları da rekonstrüktif bir bilimin yöntemsel tavrında analiz edilebilir. (Habermas 1986: 359).

Thomas McCarthy aynı durumu şöyle ifade eder:

Habermas'ın evrensel pragmatik konsepsiyonu, yalnızca *cümlelerin* fonetik, sentaktik ve semantik özellikleri değil, aynı zamanda *ifadelerin/önesürümlerin* belirli pragmatik özelliklerinin de -yani yalnızca dil değil fakat konuşmanın da; yalnızca dil-kapasitesi/yetisi değil fakat 'iletişim kapasitesinin/yetisinin' de- evrenselci bir çerçevede rasyonel bir rekonstrüksiyona imkan tanıdığı argümanına dayanır. (McCarthy 1985: 274).

Konuşmanın evrensel geçerlilik temelini yeniden inşa edilmesine gönderimde bulunan bu evrensel pragmatik programı için en elverişli dayanak noktası, Habermas'a göre, Austin ve Searle tarafından öne sürülen ve geliştirilen söz edimleri kuramında bulunur.

Habermas'a göre mantık, dilbilim ve analitik dil felsefesi yaklaşımları, dilin kullanımına dair süreçlerin formel açıdan ele alınması konusunda hemfikirdir. Evrensel pragmatik yaklaşımı açısından yapılacak bir değerlendirme, söz konusu bu yaklaşımların zayıf yönlerini kolayca görmemizi olanaklı kılar. Habermas bu zayıf yönleri şöyle özetlemektedir: Bu yaklaşımlar, (1) yeterince radikal genellemelere ulaşmakla ilgilenmezler, başka bir ifadeyle, semantik ve pragmatik önkoşullara dair dilbilimsel araştırmalar, rastlantısal bağlamın ötesinde genel ve koşulsuz/kaçınılmaz olana doğru ilerlemez. (2) Kendilerini, pragmatik ilişkileri kavramak bakımından yetersiz olan, mantık ve dilbilgisinin araçlarıyla sınırlama hatasına düşerler. (3) Yeterince analiz edilmemiş kavramların formelleştirilmesine takılıp kalırken, (4) nihayetinde tekil, araçsal eylemde bulunan fail modelini temele aldığı için özdeş anlamların anlaşılmasındaki ya da geçerlilik iddialarının öznelarası tanınmasındaki ortak özgün momentin uygun bir yeniden yapılandırılmasını gerçekleştiremez. Bununla birlikte söz edimleri kuramı Habermas'a göre bu güçlüklerden muaftır.

Şimdiye kadar yalnızca dilin (Sprache) değil aynı zamanda konuşmanın (Rede) da formel analizinin mümkün olduğu dile getiren Habermas tarafından "formel analiz"den temel/standart yüklemeler mantığı ya da belirli bir mantık çerçevesini kastetmez. Bu analiz, genel olarak, bizim kavramların, kriterlerin, kuralların ve şemaların rasyonel yeniden inşasında takındığımız rekonstrüktif yöntemsel tavra atıfla karakterize olur. Elbette ki empirik-analitik bilimler için de, örneğin temel kavramsal çerçevelerin açıklanmasında, öncelikle gündelik konuşma dilinde formüle edilmiş kabullerin şekillendirilmesinde, müstakil hipotezler arasındaki sonuç ilişkilerinin açıklanmasında, ölçüm sonuçlarının anlamlandırılmasında vs. rekonstrüktif yöntemin önemli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte rekonstrüktif yöntem, gözlemlenebilir şeyler ve olaylar alanı üzerine nomolojik hipotezler geliştiren bilimler için değil, daha çok *teori-öncesi bilgiyi sistematik bir şekilde yeniden inşa eden* bilimler için karakteristik bir nitelik arz eder. (Habermas 1986: 363).

Habermas bu noktayı açıklığa kavuşturmak için bir dizi ayrıma gider. (A)Duyu deneyimi ya da *gözlem* ve iletişim deneyimi ya da *anlama* (Verstehen) arasındaki ayırmadan hareket eden Habermas'a göre, "Gözlem algılanabilir şeyler ve olaylara (yani durumlara), anlama ise ifadelerin/önesürümlerin anlamına yönelir." (Habermas 1986: 363). Gözlemci, her ne kadar deneyimlerin içerisinde objektiflik talep eden deneyimler olarak organize edildiği kategorik ağ daima daha çok birey tarafından (ya da bütün bireyler tarafından) paylaşılıyorsa da, deneyimini tek başına gerçekleştirir. Buna karşın anlamı anlayan, yani yorumcu, olgusal olarak bir kitapla, bir belgeyle ya da bir sanat eseriyle ilişkide bulunduğu zaman bile, diğer bireylerle semboller aracılığıyla üretilmiş öznelerarası bir ilişki temelinde iletişime katılan bir taraf olarak deneyimde bulunur. (Habermas 1986: 363-364). Habermas, *gözlem* ve *anlama* arasında yapmış olduğu ayırım üzerinde algılanabilir gerçeklik ile bir sembolik yapının anlaşılabilir anlamı arasındaki düzlemsel farka atıfta bulunur. "Duyu deneyimi gerçeklik parçasıyla dolaysız ancak iletişim deneyimi dolaylı olarak ilişkilidir." (Habermas 1986: 364).

Burada Habermas üç farklı ilişkiye atıfta bulunmaktadır: (1) Deneyim edimleri ve onların nesnelere arasındaki epistemik ilişkiler. Bu bağlamda gözlem edimi gerçeklikle, anlama edimi ise *sembolik ifadeyle* ilişkilidir. (2) Bir gerçeklik boyutunun bir ifadede temsil edilmesi ile ilgili ilişkiler. Gözlem cümlesi bir gerçeklik parçasını temsil ettiği gibi bir anlamlandırma cümlesi de semantik içeriği temsil eder. (3) Amaçlı edimlerin ifadeleri arasındaki ilişkiler. Bu bağlamda gözlem cümlesinin önermesel içeriğinde gözlemin ifade edilmesi gibi, anlamlandırma cümlesinin önermesel içeriğinde anlayış (Verständnis) ifade edilir. Sonuç olarak, duyu deneyimi gerçeklik parçasıyla dolaysız bir ilişkiye sahipken, iletişim deneyimi dolaylı bir ilişkiye sahiptir. Başka bir ifadeyle bu fark, yani algılanabilir olan ve sembolik olarak önceden yapılandırılmış gerçeklik arasındaki düzlemsel fark, gerçekliğe doğrudan erişim ile gerçeklik *üzerine* bir ifadenin anlaşılması aracılığıyla iletişimle dolaylanmış erişim arasındaki farkı dile getirir. (Habermas 1986: 364-365).

(B) İkinci aşamada Habermas "algılanabilir gerçeklik" versus "sembolik olarak önceden yapılandırılmış gerçeklik" ve "gözlem" versus "anlama" kavram çiftlerinin sırasıyla "betimleme" (Beschreiben) versus "açıklama" (Explikation) kavramlarının altında sınıflandırılabilceğini dile getirir. "Bir gözlemi anlatan bir cümle yardımıyla gerçekliğin gözlemlenmiş yönünü *betimleyebilirim*; sembolik bir yapının anlamının yorumlayan bir cümle yardımıyla, böyle bir ifadenin anlamını *açıklayabilirim*." (Habermas 1986: 365). Kolaylıkla anlaşılacağı üzere, eğer sembolik yapının anlamı belirsizse müstakil bir analitik adım olarak açıklamaya (Explikation) başvurulur. Bununla birlikte, kendisi yardımıyla gerçekliği betimlediğimiz cümleler söz konusu olduğunda belirsizlik farklı düzeylerde karşımıza çıktığı için, farklı açıklama türlerine ihtiyaç duyarız. Betimlenmiş olan fenomen *açıklanmaya muhtaç* olduğunda, gerçekliğin nasıl işlediği ve açıklanmaya muhtaç fenomenin nasıl meydana geldiğini anlaşılır kılan bir açıklama talep ederiz. Buna karşın *betimlemenin kendisi* anlaşılmaz ise, gözlemcinin ifadesiyle kastettiği şeyi ve aydınlatılmaya muhtaç sembolik ifadenin nasıl meydana geldiğini anlaşılır

kılan bir açıklama talep ederiz. Birinci durumda, tatmin edici bir açıklama nedensel bir hipotez yardımıyla icra ettiğimiz bir açıklama formuna sahipken, ikinci durumda ise bir anlam açıklaması formuna sahip olacaktır. (Habermas 1986: 365-366). Böylece Habermas açıklanmanın, açıklanmaya muhtaç fenomenlerin açıklanmasından, ifadelerin anlamlarının açıklanmasına doğru yol aldığını söylemektedir.

(C) Habermas bir adım daha atarak anlam açıklamasının iki türünü birbirinden ayırt etmeyi dener. Habermas yüzey yapılarına yönelen ilk anlam açıklama türünü *içerik anlaması* olarak adlandırır:

Eğer yazılı olarak belirlenmiş bir cümle, bir eylem, bir jest, bir sanat eseri, bir araç-gereç, bir teori, bir kullanım nesnesi, tarihi bir doküman, vb.nin anlamı belirsizse, anlam açıklaması öncelikle sembolik yapının semantik içeriğine yönelir. Onun içeriğini anlamaya çalıştığımızda cümleyi yazmış, jestte bulunmuş, araç-gereci kullanmış, teoriyi uygulamış vs. olanın takındığı tavrın aynısını benimseriz; sık sık da yazar/fail/üretici tarafından kastedilen amaçların ötesine geçmek ve onun bilincinde olmadığı bu bağlamı göz önüne almak durumunda kalırız. (Habermas 1986: 366).

Ancak tipik bir şekilde bu tür bağlantıların *içeriğini anlama*, anlaşılmaz yapının yüzey unsurları bir başka yapının yüzey unsurlarına bağlanır. Böylece dilsel ifade, aynı dilde başka kelimelerle ifade edilerek açık hale getirilebilir –her iki durumda da ehil konuşmacı sezgisel olarak bilincinde olunan anlam ilişkilerini kullanır. Bu anlam ilişkileri bir dilin lexikonlarının içerisinde ya da iki dilin lexikonlarında mevcuttur. Birinci durumda, yani içerik anlaşılmasıyla istenilene ulaşılamazsa yorumcu tavrını değiştirebilir ve söz konusu ifadelerin üretim yapılarına yönelebilir. Bu ikinci tür anlam açıklaması, anlamlı bir sembolik yapıyı oluşturan yazarın bu yapıyı üretirken dayandığı kurallara geri gidilmesidir. Alışıl gelmiş olan başka kelimelerle ifade etme ve tercümede yorumcu, içerik semantiğiyle ilgili anlam ilişkilerini (örneğin bir dilin farklı sözcükleri arasındaki), bir dilin ehil konuşmacıları ile paylaşılmış olan bilgiyi yalnızca kullanır. Buna karşın ikinci tavırda, konuşmacının sezgisel bilgisini yalnızca kullanmak değil yeniden inşa

etmek söz konusudur. Artık yüzeysel yapıların değil sembolik yapının kendilerine dayanılarak ortaya konduğu kuralları keşfetmektir mesele. Yukarıdaki örnek çerçevesinde düşünüldüğünde, bir dilin lexikonunun kendilerine dayanılarak üretildiği kurallardır, önemli olan. (Habermas 1986: 367). "Anlamanın nesnesi artık daha fazla sembolik bir ifadenin içeriği ya da belirli durumlarda belirli yazarlar tarafından onunla kastedilen şey değildir; dahası ehil bir konuşmacının kendi diline ilişkin sahip olduğu sezgisel *kural bilincidir*." (Habermas 1986: 367-368).

(D) Bu aşamada Habermas temelde yer alan sezgisel kural bilincinin anlaşılması meselesini açıklamak için Ryle tarafından yapılmış olan *know-how* ve *know-that* ayrımına başvurur. Ryle'in ayrımı, ehil bir konuşmacının, bir şey üretmesi ya da belirli bir performansı gerçekleştirilmesi olarak anlaşılabilir uzmanlığı/teknik bilgisi/becerisi (*know-how*) ile bunu nasıl ürettiğinin veya gerçekleştirdiğinin açık bilgisi (*know-that*) arasındaki ayrıma tekabül eder. Habermas bu ayrımı kendi sorunsalına şöyle uyarlar:

Bizim durumumuzda, yazarın bir ifade ile kastettiği ve bir yorumcunun ondan içeriksel olarak anladığı şey, *birinci seviye* bir *know-that*'tir. Yazar ifadesini, söz konusu ifade bütünüyle kurallara uygun bir şekilde geliştirilmiş ve böylece anlaşılır bir ifade olduğu sürece, belirli kurallara ve belirli yapılara binaen üretmiştir. O, dilinin kural sistemine ve bağlama özgü kullanımına dair bilgi sahibidir; o, bu kural sisteminin, ilgili ifadeyi kullanmak için, daima yeterli olan teori öncesi bir bilgisine sahiptir. Bu zımni kural bilinci bir *know-how*'dır. Buna karşılık yorumcu, ehil konuşmacının bu zımni bilgisini yalnızca paylaşmak değil aynı zamanda anlamak isterse, zımni bir bilgi olarak *know-how*'ı *ikinci seviye* bir *know-that*'e taşımak zorundadır. Bu *rekonstrüktif anlamanın*, yani sembolik yapıların oluşturulmasının temelinde yer alan üretim yapılarının rasyonel yeniden yapılandırılması anlamında anlam açıklamasının görevidir. (Habermas 1986: 368).⁷

⁷ McCarthy, rekonstrüktif bilimlerin bazı ayırt edici özellikleri olduğunu dile getirir. Her şeyden önce bu bilimlerin konu alanı, toplumsal dünyanın "sembolik olarak yapılandırılmış gerçeklik" alanına aittir. Bu bilimler, diğer bilimlere kıyasla, bu gerçeklik alanının derin yapılarını araştırıp, açıklamayı amaçlar. Rasyonel rekonstrüksiyon, anlamlı sembolik konfigürasyonlarının üretiminin temelinde yatan kural sistemini keşfetmeyi esas alır. Burada kastedilen, açık olmayan anlamsal yapıların başka kelimelerle ifade edilmesi ya da doğrudan tercüme edilmesi değildir; Habermas'ın

Daha önce anlam açıklamasının iki türünü, (a) aynı dilde başka türlü ifade etme ya da başka bir dile tercüme etme yoluyla bir yazarın ne kastettiğinin anlaşılmasına gönderimde bulunan içerik anlaması ile (b) sembolik bir yapının kendisi aracılığıyla üretildiği kuralların araştırıldığı ifadelerin üretim yapılarının anlaşılmasını birbirinden ayırt etmiştik. O halde, anlam açıklamasının birinci türü (içerik anlaması) birinci seviye *know-that*'e, ikinci türü (üretim yapılarının anlaşılması) ise ikinci seviye *know-that*'e karşılık gelmektedir. Yazarın anlaşılır bir ifadeye bulunabilmek için sahip olduğu örtük kural bilinci de bu durumda *know-how* olmaktadır. Özetle Habermas'a göre rekonstrüktif yöntem, ehil bir konuşmacının pratik olarak sahip olunan teori-öncesi bilgisini (know-how) objektif ve açık bilgiye (know-that) taşıyan bir 'formel analiz'dir.

Habermas'ın temel amacı, ehil bir konuşmacının sahip olduğu bu zımnı/örtük kural bilincinin yeniden yapılandırılarak anlaşılması yoluyla türe özgü evrensel iletişim kapasitesini ifşa etmektir. Bu, konuşmanın (Rede) formel analizi ortaya konacak olan şeydir: teori öncesi evrensel bilginin açık bir bilgi haline gelmesi. Bu süreç, sistematik bir şekilde düzenlenmiş örnekler yardımıyla yürütülen bir inceleme/araştırma olması anlamında *maeutisch* bir süreçtir. Ona göre, Chomsky'nin en büyük başarısı belirli bir bağlamda da olsa evrensel temele işaret ediyor olmasındandır:

Dilbilgisi teorisinin (Grammatiktheorie)ödevi, genel hatlarıyla, bütün ehil konuşmacılarda ortak olan sezgisel kural bilincini yeniden yapılandırmaktır. Bu rekonstrüksiyon önerisi, potansiyel konuşmacılara en azından müstakil bir L dilinde, bu dilde dilbilgisel açıdan geçerli olan belirli cümleler üretme ve anlama (aynı zamanda L ile ilgili doğru formüle edilmiş cümleleri dilbilgisel olmayanlardan ayırma) kapasitesi kazanma imkanı veren bir kural sistemini temsil eder. (Habermas 1986: 370).

perspektifinden rasyonel rekonstrüksiyonun anlamı, bir öznenin anlamlı ifadeler üretebilme yeteneğinin temelini oluşturan kuralların ve yapıların açık seçik bilgisinin ortaya konmasıdır. (McCarthy 1985: 276).

Chomsky dilbilimsel kapasiteye odaklanmıştır. O her ne kadar evrensel bir temele işaret ediyor olsa da monolojik bir kavramsallaştırma yolunu seçtiği, başka bir ifadeyle iletişim süreçlerini göz ardı ettiği için Habermas tarafından eleştirilir. O, monolojik bir kapasite olarak kavramsallaştırdığı linguistik kapasiteyi, tekil insan organizmasının türe özgü ekipmanı olarak ele alır. Habermas'a göre, konuşmacı dilbilimsel kural kapasitesi dışında iletişim kapasitesine de sahiptir. Diğer bir deyişle, konuşmacı yalnızca dilbilgisi kurallarına uygun cümleler üretmez, bu cümleleri başarılı söz edimleri içerisinde konumlandırma kapasitesine de sahiptir. (Thompson 1982: 119).

Habermas, daha önce de belirttiğimiz gibi, iletişim kapasitesi/yeteneği teorisine başlangıç noktası olarak Austin ve Searl tarafından geliştirilen söz edimleri teorisini alır.⁸ Searl'ün yaptığı gibi Habermas da söz edimini dilsel iletişimin temel birimleri olarak kabul eder. Söz edimleri kuramı evrensel pragmatik programı açısından, konuşmanın (Rede) temel birimlerini (ifadelerin/önesürümlerin) linguistiğin dilin (Sprache) temel birimlerini (cümleler) ele aldığı tarzda, inceleme imkânı sunar. Rekonstrüktif dilsel analiz, ehil bir konuşmacının dilbilgisine uygun cümleler kurabilmek ve onları kabul edilir bir şekilde ifade edebilmek için sahip olmak zorunda olduğu kuralları açık bir şekilde betimlemek ister. Bu görev, onun linguistikle ortak noktasıdır. (Habermas 1986: 386-387).

Bu (linguistik), yetişkin her konuşmacının, içerisinde linguistik kural kapasitesinin (cümleler üretmek) ifade edildiği, rekonstrüksiyona açık örtük bir bilgiye sahip olduğunu varsayarken; söz edimi teorisi benzer bir iletişimsel kural kapasitesi postüle eder -yani cümlelerin *söz edimlerinde/konuşmalarda* kullanımını. (Habermas 1986: 387).

⁸ Habermas'a göre, söz edimleri üzerine yapılan tartışmada, evrensel pragmatik'in temel kabullerinin dayanağını oluşturacak düşünceler ortaya çıkmıştır. Bir başlangıç noktası olarak seçilmiş olmasına karşın, ele aldığı perspektif ve kullandığı yöntem, Habermas'ın ifadesiyle, söz edimleri teorisinin klasik kavrayışını fazlasıyla aşan bir karaktere sahiptir. Austin ve Searl'ün yeterince radikal bir genelleştirmeye gitmediğini dile getiren Habermas, onların rastlantısal bağlamlar düzeyinden genel ve kaçınılmaz önkoşullara ilerlemediğini iddia eder. Buna karşın, evrensel pragmatik programı, yalnızca belirli söz edimlerini değil, genel söz edimlerinde bulunabilme kapasitesinin edimsel yönleriyle ilgilidir. (Thompson 1982: 120).

Bundan başka, iletişim kapasitesinin –linguistik kapasitede olduğu gibi, evrensel bir çekirdeğe sahip olduğu kabul edilir. Bundan dolayı genel bir söz edimleri teorisi, *ifadelerde cümlelerin başarılı bir kullanımı için gerekli koşulları* yerine getirebilen yetişkin bir konuşmacının sahip olması gereken temel kural sistemini tam anlamıyla betimleyebilir.

Dil kullanımını kapasite (Kompetenz) teorisi açısından inceleme önerisi, kapasite ve edim (Performanz) kavramlarının bir revizyonunu da beraberinde getirir. Chomsky cümlelerin fonetik, sentaktik ve semantik unsurlarını linguistik dil-kapasitesinin bir rekonstrüksiyonu ve ifadelerin pragmatik unsurlarını da bir konuşma-performansı çerçevesinde araştırma önerisini anlamlı bulur. Habermas da linguistik ve evrensel pragmatik arasındaki sınırı belirlemek için cümleler ve ifadeler/önesürümler arasındaki mevcut ayrıma başvurulabileceği kanaatindedir. "Cümlelerin dilbilgisi kurallarına göre üretilmesi, aynı cümlelerin konuşma durumlarının genel alt yapısını oluşturan pragmatik kurallara göre kullanımından başka bir şeydir." (Habermas 1986: 387). Dolayısıyla cümlelerin dilbilimsel analizi ile ifadelerin/öne sürümlerin pragmatik analizi arasındaki ayrım gözden kaçırılmamalıdır. Anlaşma yönelimli eylem sınırları içinde yer alan bir edimde bulunarak doğru formüle edilmiş bir cümle öne sürerken bir konuşmacı, cümle yapılarında tesis edilmiş bir şeyi gerçekleştirir. Bununla birlikte bu ayrım yine de yanlışlanmış olmaz. Bu ayrım (dilbilgisi kurallarına uygun bir cümlenin *üretimi* ve olanaklı bir anlaşma durumunda bu cümlenin *kullanımı* arasındaki ayrım) önemli ve gerekli olmakla birlikte, ehil bir konuşmacının her iki durumda da yerine getirmek zorunda olduğu evrensel koşullar arasındaki fark çok büyük değildir. (Habermas 1986: 388).

Konuşmacı, bir cümle ifade edebilmek/öne sürebilmek için *iletişimin genel önkoşullarını* yerine getirmek zorundadır. O, bizatihi kullanılmış olan cümle ile halihazırda verili olan yapılarla uygun bir şekilde bu önkoşulları yerine getirirse, aynı zamanda konuşmaya özgü spesifik önkoşulları yerine getirmeksizin cümlenin kendisini sağlıklı bir şekilde oluşturabilir. (Habermas 1986: 388).

Habermas bu konuyu daha açık kılmak için gerçeklik ilişkileri (Realitätsbezüge) kavramına başvurur. Habermas'a göre, bir konuşma ediminde her defasında üç gerçeklik alanıyla bağlantı kurarız: dış dünya, iç dünya ve toplumsal gerçeklik alanı.

Bir cümle öne sürüldüğünde, söz konusu cümle algılanabilen şeyin dışsal gerçekliği ile ilişki içinde (b) bir konuşmacının amaçları diye ifade etmek istediği şeyin içsel gerçekliği ile ilişki içerisinde ve en nihayetinde (c) toplumsal ve kültürel olarak tanınan bir şeyin normatif gerçekliği ile ilişki içinde yer alır. Dolayısıyla öne sürülen cümle belirli geçerlilik iddiaları altında yer alır. (Habermas 1986: 388).

Bu geçerlilik iddialarından ilki, dilin doğasına içkin yegane geçerlilik iddiası olan "anlaşılabilirlik"tir. Bu geçerlilik iddiası, ona göre, dilbilgisel bir adım olarak daima öncelikli olarak yerine getirilmesi gereken bir iddiadır.

Bir semboller zinciri, doğal bir dilin (örneğin bu dile "L" diyebiliriz), eğer bu dilbilgisel kural sistemine uygun bir şekilde (örneğin buna da "GL" adını verebiliriz) formüle edilmişse, cümlesi sayılır. Bir cümlenin dilbilgisi kurallarına uygunluğu, (pragmatik açıdan) söz konusu cümlenin GL'ye hâkim bir konuşmacı tarafından ifade edildiğinde/öne sürüldüğünde *anlaşılır* (verständlich) olduğu anlamına gelir. (Habermas 1986: 389).

Habermas'a göre, anlaşılabilirlik koşulu dışında daha önce de belirttiğimiz üzere, farklı üç geçerlilik iddiası daha vardır:

İletişime katılanlar tarafından bir cümlede ortaya konabilen "anlaşılabilirlik" (Verständlichkeit), dile içkin bir şekilde gerçekleştirilen/yerine getirilen yegâne evrensel iddiadır. Buna karşın, önesürülen bir bildirim/önermenin (Aussage) geçerliliği, bir deneyimi ya da bir olguyu anlatıp anlatmadığına; dile getirilen bir amacın geçerliliği, konuşmacının kastettiği amaçla örtüşüp örtüşmediğine ve yerine getirilen bir söz ediminin geçerliliği, bu eylemin tanınmış normatif bir arka plana karşılık gelip gelmediğine bağlıdır. Dilbilgisi kurallarına uygun bir *cümle* anlaşılabilirlik iddiasını yerine getirirken, başarılı bir *ifade/önesürüm* (Äußerung) diğer üç geçerlilik iddiasını karşılamalıdır: o, dünyadaki bir şeyi temsil ettiği ölçüde, katılımcılar/ilgililer tarafından doğru (wahr); konuşmacı tarafından kastedilen bir şeyi ifade ettiği ölçüde samimi/içten (wahrhaftig); ayrıca toplumsal olarak tanınmış beklentileri karşıladığı ölçüde de normatif açıdan doğru (richtig) sayılmak zorundadır. (Habermas 1986: 389).

Habermas'a göre, bu geçerlilik iddialarıyla birlikte yerine getirilen/gerçekleştirilen üç pragmatik fonksiyonu da çıkarmak mümkündür. Önerme içeriğine sahip cümleleri, *bir deneyim ya da olgu durumunu betimlemek* için, amaç bildiren ifadeleri *konuşmacının amaçlarını ifade etmek* için ve edimsel (performative) cümleleri de *konuşmacı ve dinleyici arasında öznelerarası bir ilişki tesis etmek için* kullanırız.

Dilbilgisi kurallarına uygun bir cümle üretmek için, ehil bir konuşmacının yalnızca anlaşılabilirlik iddiasını yerine getirmesi gerekmektedir. Söz konusu konuşmacı uygun dilbilgisel kural sistemine hakim olmak zorundadır -buna dilbilimsel açıdan analiz edilebilir kural sistemi adını veriyoruz. Yalnızca pragmatik analize açık olan iletişim-kapasitesi ise başka bir şeydir. Habermas bununla anlaşmaya hazır bir konuşmacının doğru formüle edilmiş bir cümleyi gerçeklik-ilişkilerinin içerisinde konumlandırabilme kapasitesini kastetmektedir. (Habermas 1986: 390). Buna istinaden bir konuşmacı, bir deneyim ya da olgu durumunu, amaçlarını ve niyetlerini uygun bir şekilde yansıtan ve son olarak karşılıklı tanınmış normlara gönderimde bulunan bir ifade seçer.

Habermas da tıpkı analitik felsefenin ikinci kuşak filozoflarının "dilin kullanım bağlamı"na belirleyici bir fonksiyon atfetmektedir.⁹ Ancak Habermas

⁹20. yüzyıla damgasını vuran felsefe akımlarından birisi olan "analitik felsefe", "dilsel analiz/çözümleme" etkinliğini yöntem olarak benimsemeleri dolayısıyla felsefe tarihinde ortak bir paradigma içerisinde anılan bir grup filozof ve bu filozofların öne sürdüğü düşünceler toplamına gönderimde bulunur. Bu filozoflar ve düşünceleri her ne kadar ortak bir paradigma içerisine yerleştiriliyorsa da, bir gelenek ya da bir felsefe akımı olarak analitik felsefe, kendi içerisinde bir akımlar, teoriler ve uygulamalar çeşitliliği ihtiva eder. Bütün bu çeşitliliğin gerisindeki ortak temel ise, Rossi'nin de ifade ettiği üzere, "tek tek her durumda felsefi problemleri dil açısından ele almak ve bu problemlere dil analizi yaparak bir çözüm aramaktır." (Rossi 2001: 1). Akımlar, teoriler ve uygulamalar çeşitliliğini ihtiva eden analitik felsefe dil ile girilen ilişkinin ya da dile gösterilen ilginin türlerine (sentaktik, pragmatik ve semantik) göre bir sınıflamaya tabi tutulabilir. Rossi'nin kavramsallaştırmasıyla kendi gelişimi içinde analitik uygulamanın üç büyük biçimi, analitik filozofların üç kuşağına karşılık gelen üç evre şöyle ifade edilebilir: "Gündelik dildeki sözcelerin [énoncé] formel bir dil içinde yeniden formüle edilmesi biçiminde iyileştirici bir amaçla dilin mantıksal çözümlemesine öncelik veren ve galebe çalan bir mantıkçılığı temsil eden bir çağdaş filozoflar kuşağının; dilin içinde kullanıldığı durumların, bağlamların ve koşulların açıklanmasına bel bağlayan ve mantıkçılığın reddiyle ayırıcı özelliğini kazanan bir filozoflar kuşağının; standart mantığın çerçevesinden dışarıya taşan mantık sistemlerinin kuruluşundan yararlanan ve sofistike

evrensel pragmatik adını verdiği yaklaşımın ayrıncı noktasını şöyle ifade eder: Evrensel pragmatik dilsel ifadelerin anlamını, tipik ya da rastlantısal kullanım durumları tarafından belirlenen bir şey olarak kabul etmez; dilsel ifadelerin anlamını belirleyen şey konuşma durumlarının *bir bütün olarak formel özellikleridir*. (Habermas 1986: 393). Konuşmanın formel özellikleriyle kastedilen kuşkusuz geçerlilik iddialarıdır.

"Konuşmanın elementer birimi [Einheit] söz edimiyken, dilin elementer birimi cümledir." (Habermas 1986: 393). Dilbilgisel olarak doğru formüle edilmiş bir cümle anlaşılabilirlik iddiası için yeterlidir. İletişimsel açıdan başarılı bir söz edimi ise anlaşılabilirlik geçerlilik iddiasının ötesine geçmeyi gerektirir. İletişime katılan her şeyden önce anlaşmaya hazır olmak ve her durumda doğruluk, samimiyet/içtenlik ve normatif doğruluk iddialarından bulunmak ve bunların karşılıklı olarak yerine getirildiğini varsaymak zorundadır. (Habermas 1986: 393). Dolayısıyla cümleler dilbilimsel, söz edimleri ise pragmatik analizin nesnelere dir.

Habermas'a göre evrensel pragmatik iddiası, cümleleri gerçeklik ilişkileri içerisinde kullanan ve bu sayede üç pragmatik işlevi yerine getiren[temsil etme (Darstellung), kendini temsil etme (Selbstdarstellung) ve öznelarası ilişkilerin üretimi (Herstellung interpersonal Beziehungen)] ehil bir konuşmacının bu kapasitesini yeniden yapılandırmaktır. (Habermas 1986: 394).

Habermas elbette ifadelerin/önesürümlerin öznelarası ilişkilerin tesis edilmesinde üstlendiği pragmatik işlevi, iletişimsel eylem kuramı için merkezi kategori olarak ele alır. O tam da bu nedenle söz edimleri kuramına yönelir. Bu nedenle söz edimleri kuramının temel ilkesi, dilsel ifadelerin edimsel statüsün açıklanması, aydınlığa kavuşturulması gerekmektedir.

teorik modelleri sık sık ince ayrımlara ve hatta gündelik dilin belirsizliklerine uyumlu kılmaya çalışan bir filozoflar kuşağının ardışık olarak ortaya çıktığı görülebilmektedir. Aşırı şematize ederek denebilir ki, birinci kuşak filozoflar dilin özellikle sentaktik görünümüyle, ikinci kuşak pragmatik görünümüyle ve üçüncü kuşak ise semantik görünümüyle ilgilendi. Hatta denebilir ki, birinci kuşak filozoflar doğal dilleri kurban etme pahasına mantığı; ikinci kuşak mantığı sırt çevirme pahasına gündelik dile önem verdi; üçüncü kuşak ise (mantığın teklifiğini parçalamak pahasına) doğal dillerin mantıksal bir formelleştirmesine teşebbüs eder." (Rossi 2001: 3-4).

Austin anlamı, söz edimlerinin edimsözel (illokutive) gücü olarak ele alır ve inceler. Ona göre, birine söz verme, bir iddia veya ikaz ifadesi kullanmak aynı zamanda bir eylem gerçekleştirmektir. Özetle, bir söz ediminde bulunmak, yani konuşmak aynı zamanda bir eylemde bulunmaktır. Oysa Habermas söz edimlerinin can alıcı noktasını, biz söz ediminde bulunmanın aynı zamanda bir eylemde bulunmak olduğunu noktasında aramaz, daha çok söz edimlerinin *üretici gücü* dediği şeye ithaf eder. (Habermas 1986: 397). Ona göre, söz edimlerinin üretici gücü, bir söz ediminin başarılı ya da başarısız olabilmesine bağlıdır.

Konuşmacı ve dinleyici arasında bir ilişki –ve aslında konuşmacı tarafından amaçlanan bir ilişki meydana geldiğinde ve dinleyici, konuşmacı tarafından öne sürülen içeriği onun kullandığı anlamda –örneğin söz verme, iddia etme, öneride bulunma vs. anlayabildiği ve kabul edebildiği takdirde bir söz ediminin başarılı olduğunu söyleyebiliriz. O halde üretici güç, konuşmacının bir söz ediminde bulunurken dinleyiciyi öznelerarası bir ilişki kurabileceği tarzda etkilemesinden meydana gelir. Bu durumda yalnızca söz edimleri için değil her türlü etkileşimin öznelerarası bir ilişki meydana getirdiği iddia edilebilir. İletişim eylemleri, aynı oranda dilsel bir form alsın ya da almasın, bir eylem normları ve değerler bağlamı ile ilişkilidir. Alışkanlıkların, rollerin, sosyo-kültürel açıdan işleyen yaşam formlarının –kısaca geleneklerin (Konventionen) normatif arka planı olmaksızın, tek bir eylem bile anlamlı olamazdı. Bütün iletişim eylemleri, normatif olarak belirlenmiş/karara bağlanmış toplumsal eylem beklentilerini ve gelenekleri yerine getirir/gerçekleştirir ya da zedeler. Eylemde bulunarak bir geleneği yerine getirmek/gerçekleştirmek, konuşma ve eyleme yeteneği olan bir öznenin en azından başka bir özne ile öznelerarası bir ilişki kurması demektir. (Habermas 1986: 397-398).

Söz edimlerinin üretici gücü, öznelerarası bir ilişkiyi tesis etme gücüne gönderimde bulunur. Habermas söz edimlerinin standart formu için üç temel örneği ele alır:

"Ich.... dir, dass....."

Verb Satz

Fiil Cümle

z.B. "Ich verspreche dir (hiermit), dass ich morgen kommen werde."

Örn. (Sana –burada– yarın geleceğime söz veriyorum.)

"Es ist (bzw. wird)..... .."

Verb Satz

Fiil Cümle

z.B. "Es wird gebeten, das Rauchen einzustellen."

Örn. (Sigara içmeyi bırakman rica olunur.)

"Ich..... dich..... , dass....."

Hilfsverb Verb Satz

Yard. Fiil Fiil Cümle

z.B. "Ich kann dir versichern, dass ich es nicht gewesen bin."

Örn. (Sana –onun– ben olmadığımı garanti edebilirim). (Habermas 1986: 398).

Söz edimlerinin temel formu, bir *edimsözel kısım* ve bir de *önermesel kısımdan* meydana gelir. Edimsözel kısım, edimsel bir cümle aracılığıyla kurulan bir edimsöz-ediminden meydana gelir. Söz konusu edimsözel kısım, bir önermesel içerik cümlesi aracılığıyla kurulan önermesel bir kısımla tamamlanır. Önermesel kısımda, doğrudan bir bildirim formunda ya da dolaylı olarak önermesel bir içerikten söz edilmesi formunda olsun, bir konuşma eylemi aracılığıyla *dünya üzerine söylenebilen bir şeyleri* temsil ederiz. Habermas bu ikili yapının kısımlarının birbirlerinden bağımsız olarak değişebilir olduğunu görmenin büyük bir önem taşıdığını söyler. Bir önermesel içerik, ortaya çıktığı farklı türden söz edimleri karşısında sabit bir şekilde korunabilir.

Peter'nın pipo içtiğini iddia ediyorum.

Senden (Peter), pipo içmeni rica ediyorum.

Sana (Peter), pipo içip içmediğini soruyorum?

Seni (Peter), pipo içtiğin için uyarıyorum. Vb. (Habermas 1986: 406).

O, söz edimlerinin edimsözel ve önermesel kısımlarının birbirlerinden ayırt edilebilir olmasını konuşmanın ikili yapısının ayrıştırılabilmesi için gerekli olduğu kanaatindedir. Başka bir ifadeyle Habermas, amaçlarını/niyetlerini birbirlerine bildirmek isteyen konuşmacı ve dinleyicinin *eş-zamanlı olarak üzerinde anlaşmak zorunda oldukları iki iletişim düzlemi* arasındaki ayrımı göstermek ister.

Habermas konuşmacı ve dinleyicinin, (a) edimsöz edimleri aracılığıyla karşılıklı olarak anlaşmaya imkan veren bir ilişki kurdukları öznelerarasılık düzlemi ile (b) öznelerarasılık düzleminde ortaya çıkan iletişim ile üzerinde anlaşmaya varılan deneyimler ve olgular/durumlar (Sachverhalt) düzlemi arasında bir ayrıma gider. Konuşmacı ve dinleyici edimsözel edim aracılığıyla öznelerarası bir ilişki tesis ederken, bu ilişki aracılığıyla deneyimler ve olaylarla/durumlarla ilgili olarak anlaşmaya varırlar. Her ifade dolayısıyla ilişki ve içerik yönünden analiz edilebilir; ilişki, söz edimlerinin edimsözel kısmına karşılık gelir gelirken, içerik, önermesel kısma tekabül eder. (Habermas 1986: 406). Bu anlamda Habermas tarafından yapılan şu tespit hayati bir öne sahiptir: "Edimsözel edim önermesel içeriğin kullanım anlamını ve edim tümleci, belirlenmiş iletişim fonksiyonu altında '...bir şey olarak' anlaşılan içeriği belirler." (Habermas 1986: 406).¹⁰

Her iki durumda da dinleyicinin bir şeye dair anlamaya ulaştığını söyleyebiliriz. Nitekim yüklemel (prädikativ) anlama, dünya içerisinde varolan *bir şey(ler) üzerine* bir anlamaya götürürken; edimsözel anlama, bir dünya ilişkisini/bağlantısını ifade eden öznelerarası bir ilişkinin kabulüne sevk eder. O,

¹⁰ Habermas'a göre, bir nesnenin yüklemel (prädikativ) anlamda "... bir şey olduğunu" örneğin "kırmızı", "hafif", "ideal" olduğunu söyleyebileceğimiz gibi, edimsözel edimle de bağlantısında bir önermesel içeriğin bir "emir" ya da örneğin "iddia" vs. olduğunu söyleyebiliriz. Bu hermeneutik açıdan, her iki kısmın da kendine özgü bir anlam taşıdığına inanılır.

nihayetinde konuşmanın ikili yapısını dikkate alarak, bir konuşmanın taraflarının her iki düzlemde de eş zamanlı olarak iletişimde bulunma zorunluluğunun altını çizmektedir. Onun vurgusu özellikle edimsözel kısmın taşıdığı anlamın ihmal edilmiş olmasıdır. Kuramsal yaklaşımda konuşmanın ikili yapısının kurucu anlamı ihmal edilmektedir. Buna karşın evrensel pragmatikğin ödevi, konuşmanın ikili yapısının rasyonel temelini yeniden inşasıdır. Bu ödevin anlam ve geçerlilik problemleriyle olan bağlantısı ise çok daha önemli bir meseledir.

Söz edimleri kavrayışında *force* ve *meaning* arasında ayırım yapan Austin, *force*'u yalnızca önermesel içeriğe sahip cümlelerin edimsöz edimi için saklı tutarken, *meaning* kavramını önermesel kısma tahsis eder. Dolayısıyla Austin için anlam, söz ediminin önermesel kısmına aittir. Habermas işte bu noktada edimsözel kısmın taşıdığı pragmatik anlamın gözden kaçırıldığını iddia eder. Dolayısıyla bir söz ediminde bu iki anlam boyutu birlikte ele alınmak zorundadır. Edimsözel kısmı Austin'in yaptığı gibi yalnızca pragmatik bir operatör olarak kullanmak hatalıdır. Habermas'ın özellikle vurgulamak istediği nokta bu anlamda, bir cümlenin dilbilimsel açıdan taşıdığı anlam ile bu cümlenin özgün bir bağlamda bir ifade olarak kullanıldığı pragmatik anlam -sürekli birlikte karşımıza çıkan, ancak birbirinden farklı şeylerdir.

Söz edimlerinin sahip olduğu ikili yapıyı açıkladıktan sonra Habermas, söz edimlerinin türlerini ele almaya geçer.

Tarafların yalnızca bir şeyler üzerine iletişimde bulunduğu iki iletişim düzlemine eş zamanlı olarak iştirak etmeleri halinde dilsel bir iletişimin meydana gelebildiğini gördük: öznelerarası bir ilişkinin kurdukları öznelerarasılık düzlemi ve iletişimin içeriğini oluşturan deneyimler ve olgular düzlemi. (Habermas 1986: 421).

Buna istinaden bir konuşmada iki unsurun, ya daha çok kişilerarası ilişki boyutunun ya da daha çok önerme içeriği boyutunun ön plana çıkartılabileceğini söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle dilimizi ya *etkileşimsel* ya da *bilişsel* bir şekilde kullanırız.

Etkileşimsel dil kullanımında, ifadelerin/önesürümlerin önerme içeriğinden yalnızca *bahsederken*, konuşmacı ve dinleyicinin örneğin uyarma, söz verme, talep etme olarak kurduğu ilişkiyi sorunsallaştırırız. *Bilişsel dil kullanımında*, buna karşıt bir şekilde, öznelerarası ilişkiyi yalnızca arada dile getirirken, dünya içerisinde verili (ya da meydana gelebilecek olan) bir şey üzerine bir önerme olarak ifadenin içeriğini sorunsallaştırırız. (Habermas 1986: 421).

Habermas "Ich behaupte (Dir gegenüber), dass..."¹¹ ifadesinin dilin bilişsel kullanımına bir örnek teşkil ettiğini dile getirir. Bu örnekte yine de öznelerarası ilişkiye değinilmektedir. "Ich berichte Dir, dass.../Ich erkläre Dir, dass..."¹² gibi diğer formlar da kısa olmakla birlikte dilbilgisel açıdan doğru ve kullanışlıdır, ancak öznelerarası ilişkiyi dikkate almazlar. (Habermas 1986: 421). Dolayısıyla içeriğin sorunsallaştırıldığı bilişsel dil kullanımı belirli söz edimleri formunda karşımıza çıkmaktadır: önerme içeriğinin açıkça bildirim cümlesi formunu alabildiği *betimleyici* (konstativ) söz edimleri. Betimleyici söz edimlerinde bulunduğumuzda daima sözü edilen önerme içeriğinin *doğru* (wahr) olduğu iddiasında bulunuruz. O halde betimleyici söz edimleri "doğruluk" (Wahrheit) geçerlilik iddiasıyla bağlıdır. Buna karşın, öznelerarası ilişkinin tematik olarak ön plana çıkarıldığı etkileşimsel dil kullanımında, söz edimlerinin dayandığı normatif arka planın geçerliliği ile ilgiliyizdir. Burada söz edimleri *normatif doğruluk* (Richtigkeit) ya da *uygunluk* (Angemessenheit) geçerlilik iddiasında bulunan *düzenleyici* söz edimleridir.

Doğruluk (Wahrheit), o halde, konuşmanın formel yapılarındaki en çarpıcı, fakat yegane geçerlilik iddiası değildir. Öznelerarası bir ilişki tesis eden söz edimlerinin edimsözel gücü, karşılıklı olarak tanınan/kabul edilmiş eylem ya da değerlendirme normlarından gelir. Kurumların, üstlenilen rollerin, sosyo-kültürel yaşam formlarının, kısaca uzlaşımların (Konvention) arka planda oynadıkları normatif rol gerçekten de öznelerarası bir ilişkinin tesisi için bir ölçüt görevi görür. Bu açıdan düzenleyici bir söz ediminde bulunduğumuzda, yaptığımız eylemin bu

¹¹ "(Senin karşında).....yı ileri sürüyorum/iddia ediyorum/savunuyorum."

¹² "(Sana)yı bildiriyorum/anlatıyorum; "(Sana).....yı açıklıyorum."

arka plana atıfla normatif açıdan doğru olduğunu iddia ederiz. (Habermas 1986: 422).

Normatif doğruluk ya da uygunluk geçerlilik iddiası, Habermas'a göre, tıpkı doğruluk geçerlilik iddiasında olduğu gibi konuşmanın formel yapısının değişmez, evrensel bir parçasıdır. Her söz ediminde bu parça mevcut olmasına rağmen düzenleyici söz edimlerinde, örneğin emirlerde, uyarılarda, yasaklarda, reddetmelerde, söz vermelerde, anlaşmalarda, fesihlerde, özürlerde, tavsiyelerde, tavizlerde vs. kendisine dayanılan normatif arka planın geçerliliği ön plana çıkarılır ve vurgulanır. Buna istinaden de önermesel içeriğin gerçeklikle olan bağı geri plana itilir, örtük bir karakter taşır. Açık bir şekilde doğruluk geçerlilik iddiasında bulunan betimleyici söz edimlerinde ise, bu normatif doğruluk geçerlilik iddiası geri planda, örtük bir şekilde kalır. (Habermas 1986: 422-423).

Özetle Austin'in yaklaşımında "betimleyici" (constative) ve "edimsel" (performative) şeklinde iki kategoride ele alınan söz edimleri, Habermas tarafından, "bilişsel" (kognitiv) ve "etkileşimsel" (interaktiv) ayrımına dönüştürülür. "*Bilişsel dil kullanımından betimleyici söz edimleri yardımıyla bir ifadenin/önesürümün önerme içeriğini, etkileşimsel dil kullanımında düzenleyici (regulativ) söz edimleri yardımıyla kurulmuş öznelarası ilişki türünü sorunsallaştırırız.*" (Habermas 1986: 423). Habermas'a göre, bu sorunsallaştırma, konuşmanın yapısında bulunan hangi geçerlilik iddiasını seçtiğimiz ve vurguladığımıza göre değişir. Daha önce de söylediğimiz gibi, bilişsel dil kullanımında doğruluk (Wahrheit), etkileşimsel dil kullanımında ise normatif arka plan geçerliliğini yani normatif doğruluğu (Richtigkeit) seçer ve vurgularız. Habermas'ın Austin'e yönelttiği eleştiri, onun geçerlilik iddiaları çeşitliliğini karşılayacak bir açıklama modeli geliştirememiş olmasındandır. Austin'in bakış açısı, örneğin bir ifadenin "anlaşılabilirlik" (Verständlichkeit) önkoşulunu yerine getirmek zorunda olduğunu hesaba katmadığı için sınırlıdır. Habermas, her söz

ediminin her şeyden önce "anlaşılabilirlik" önkoşulunu yerine getirmek zorunda olduğunu ileri sürer.

Onun bir diğer katkısı, üçüncü bir kategori olarak "*anlatımsal*" (expressiv) söz edimlerini işe dahil etmesidir. Bu söz edimleri, ifadede/öne sürümde bulunan konuşmacının "samimiyet/içtenlik" (Wahrhaftigkeit) geçerlilik iddiasının ön plana çıkarıldığı ve diğer iki geçerlilik iddiasının geri plana itilerek örtülü bir şekilde kaldığı söz edimleridir.

İletişim eylemi düzleminde bir önermenin doğruluğu ve öznelerarası bir ilişkinin normatif doğruluğu (yani uygunluğu) gibi benzer bir şekilde vurgulanabilen şey, konuşmacının amaçlarını ifade ettiği *samimiyet/içtenlik* (Wahrhaftigkeit) iddiasıdır. Samimiyet/içtenlik dilsel bir şekilde tasvir edilen özneliliğin şeffaflığını garanti altına alır. O, özellikle *anlatımsal dil kullanımında* vurgulanır/ön plana çıkartılır. (Habermas 1986: 426).

Habermas, bu söz edimi türü için "Sana özlem duyuyorum" ve ".....yı diliyorum" gibi örneklerin verilebileceğini ileri sürerken, örneğin ilk cümlelerin "Burada senin karşında sana özlem duyuyor olduğumu dile getiriyorum" şeklindeki tam formülasyonunun *doğru* ancak *kullanışsız* olduğunun altını çizer. Bu uzun formülasyon kullanışsızdır, çünkü anlatımsal söz edimleri, öznelerarası ilişkiyi değil, bir öz-temsili fonksiyonunu, yani bireyin kendisini temsilini ön plana çıkarır. Anlatımsal bir söz ediminde bulunan ehil bir konuşmacı, ifadesinde/önesürümünde samimi/içten (wahrhaftig) olduğu geçerlilik iddiasında bulunur. Bu geçerlilik iddiası da, dinleyici tarafından doğrudan anlaşılmadığında, sorunsallaştırılabilir ve karşılıklı bir argümantasyon sürecinde test edilebilir. O, iletişim tarzlarına ilişkin değerlendirmesini aşağıdaki gibi şemalaştırır:

Tablo 4. İletişim Tarzları (Habermas 1986: 427).

İletişim Tarzı	Söz edimleri	Konu	Konuyu Belirleyen Geçerlilik İddiaları
Bilişsel	Betimleyici	Önerme İçeriği	Doğruluk
Etkileşimsel	Düzenleyici	Öznelerarası İlişki	Normatif Doğruluk/Uygunluk
Anlatımsal	Temsil Edici	Konuşmacının Amaçları/Niyetleri	Samimiyet/İçtenlik

Sonuç olarak Habermas'ın söylemeye çalıştığı ehil bir konuşmacının temelde bu iletişim tarzlarından birisini seçme alternatifine sahip olduğudur. Ehil bir konuşmacı, her bir söz ediminde bir arada bulunmak zorunda olan 4 temel geçerlilik iddiasından ("anlaşılabilirlik" in diğer geçerlilik iddiaları arasındaki ayırt edici yerini de göz önüne alarak) ya doğruluğu ya normatif doğruluğu veyahut da samimiliği/içtenliği seçerek ön plana çıkarma ve tematize etme olanağına sahiptir.

Onun analizinin odak noktası kuşkusuz öznelerarası ilişkinin tesis edilmesi meselesidir. Öznelerarası ilişkinin tesis edilmesi, Habermas'a göre, bir söz ediminin başarılı olmasına bağlıdır. Bir söz ediminin başarılı (Gelingen) olması, yalnızca dinleyicinin ifade edilen/öne sürülen cümlelerin anlamını anlamasına değil, aynı zamanda onu gerçek anlamda kabul etmesine de bağlıdır. Dolayısıyla konuşmacı, yalnızca anlaşılabilirlik koşullarını yerine getiren bir söz edimi değil, fakat "kabul edilebilir" (annehmbar) bir söz ediminde bulunmak zorundadır. Başka bir ifadeyle konuşmacı, samimi/içten bir şekilde *ciddi bir öneri*de bulunmalıdır. Habermas'ın sözleriyle, " 'Ciddi bir öneri' konuşmacının belirli bir taahhüdünü/angajmanını gerektirir." (Habermas 1986: 429). Konuşmacı olarak, kabul edilebilir bir söz ediminde bulunduğumuzda belirli bir sorumluluk üstleniriz, yani bir taahhütte bulunuruz. O, söz edimlerinin edimsözel gücünü bu perspektiften ele alır: "*Kabul edilebilir bir söz ediminin edimsözel gücü, dolayısıyla, dinleyiciyi konuşmacının söz edimlerine özgü sorumluluklarına/taahhütlerine güvenmek için harekete geçirebilmesinden meydana gelir.*" (Habermas 1986: 432). Habermas'a göre, edimsöz edimleriyle geçerlilik iddialarında bulunuruz ve bu iddiaların tanınmasını talep ederiz. (Habermas 1986: 432). Öyle ki bu iddialar Habermas'a göre test edilmeye açık olduğu için rasyonel bir zemine sahiptir.

Bilişsel dil kullanımında konuşmacı, söz edimine için *temellendirme sorumluluğu/yükümlülüğü* üstlenir. Bilişsel söz edimlerinde, gerektiğinde konuşmacının önermenin doğru olduğuna dair *kesinlik* temin edeceği *deneyim kaynağı* ile ilişki kurma önerisi içerilir. Eğer bu dolaysız temellendirme o anda ortaya çıkan kuşkuyu gidermezse, öne sürülen

problemlili doğruluk iddiası kuramsal bir söylemin (Diskurs) konusu olabilir. Etkileşimsel dil kullanımında konuşmacı, söz edimine içkin *haklılandırma sorumluluğu/yükümlülüğü* üstlenir. Düzenleyici söz edimleri elbette yalnızca gerektiğinde konuşmacının, ona ifadesinin normatif açıdan doğru olduğu inancını veren *normatif bağlama* işaret etme önerisini ihtiva eder. Eğer bu dolaysız haklılandırma o anda ortaya çıkan kuşkuyu gideremezse pratik söylem düzlemine geçebiliriz. Bununla birlikte, doğrudan söz ediminin bağlı olduğu normatif doğruluk iddiası değil, *temelde yer alan normun* geçerlilik iddiası söylemsel sınamanın nesnesi olur. Nihayetinde konuşmacı anlatımsal dil kullanımında da söz edimine içkin bir sorumluluk üstlenir; yani, onu yönlendiren amacı tam olarak ifade ettiğini eyleminin sonuçlarında gösterme, *doğruluğunu gösterme sorumluluğu/yükümlülüğü*. (Habermas 1986: 434).

Nihayetinde Habermas, bireylerin dört temel alanla, "dış doğa", "toplum", "iç doğa" ve "dil" in kendisi ile olan ilişkilerini dilsel iletişim yoluyla belirlediğini söylemektedir. Dış doğa, ehil bir öznenin algılayabildiği ve manipüle edebildiği bir gerçekliğe karşılık gelir. Burada söz konusu özne nesneleştirici bir tavra sahiptir. (Habermas 1986: 437). Toplum, sembolik olarak önceden yapılandırılmış ve nesneleştirici tavrın aksine iletişim eylemi üzerinden anlaşılabilir, cümlelerin, eylemlerin, kültürel değerlerin vs. alanıdır. İç doğa ise bir kimsenin yaşam deneyimlerini yansıtan bütün amaçlarına tekabül eder. Öte yandan dilin kendisi de Habermas'ın perspektifinden iletişim eyleminin ve ifadelerin gerçekleştirilebilmesinde yarı-transendental bir rol oynar. Bu bağlamda dil, konuşan ve eylemde bulunan bir özne için, kendine özgü bilinç öncesi bir karaktere sahiptir. (Habermas 1986: 438).

O, burada öne sürdüğü modelin evrensel geçerlilik iddiaları üzerinde dilbilgisi kurallarına uygun cümlelerin, üç gerçeklik ilişkisi içerisine konumlandırıldığı bir iletişim modeli olduğunu savunur. Öyle ki, bu geçerlilik iddiaları yine üç temel işlevi yerine getirir: (1) Temsil/Tasvir etme (Darstellung), (2) öznelerarası ilişkilerin oluşumu (Herstellung der interpersonalen Beziehung), (3) öz-temsil/kendini tasvir etme (Selbstdarstellung). (Habermas 1986: 438).

Tablo 5. Evrensel Pragmatik Dil Modeli (Habermas 1986: 440).

Gerçeklik Alanları	Gerçeklik İlişkilerinin Görünür Formu	Örtük Geçerlilik İddiaları	Genel Edimlerinin Fonksiyonları	Söz
Dış Doğa	Objektiflik	Doğruluk	Olgu durumlarının tasviri	
Toplum	Normatiflik	Normatif Doğruluk	Öznelerarası ilişkinin kurulması	
İç doğa	Öznellik	Samimiyet/İçtenlik	Özel deneyimlerin ifade edilmesi	
Dil	Öznelerarasılık	Anlaşılabilirlik	---	

Evrensel pragmatik programını detaylı bir şekilde açıkladıktan sonra, artık Habermas'ın "ideal konuşma durumu" ile kastettiği şeyi açıklayabiliriz. Zira ideal bir konuşma durumu, ehil bir konuşmacının sahip olduğu evrensel pragmatikler üzerine inşa edilir. İdeal konuşma durumu, Habermas'ın iletişimin önündeki bütün bariyerlerin kaldırılmış olduğu öznelerarası bir iletişim durumudur. (Habermas 1986: 118 vd). O ideal bir konuşma durumunu iletişimin kendi doğasından kaynaklanan bariyerlerin de ortadan kalktığı bir konuşma durumu olarak tanımlar. İletişimin kendi yapısı, bütün olanaklı katılımcılar için yalnızca ve yalnızca söz edimlerini seçme ve uygulama konusunda simetrik bir dağılımın var olduğu durumda hiçbir sınırlama üretmez. (Thompson 1982: 123).

Simetri formları varsayımı, ideal konuşma durumunun genel çerçevesi yukarıda açıkladığımız dört grup söz edimi sınıflandırması aracılığıyla daha ileri düzeyde şöyle detaylandırılabilir: (1) Bir söylemin bütün potansiyel katılımcıları, iletişimsel söz edimlerini kullanmak için eşit şansa sahip olmak zorundadır. Böylece onlar, iddialar, karşı-iddialar, soru ve cevap aracılığıyla bir söylemi her zaman açabilirler ve sürdürebilirler. (2) Söylemin bütün katılımcıları yorumlar, iddialar, tavsiyeler, açıklamalar ve gerekçelendirmelerde bulunma (yani

betimleyici söz edimlerini kullanma) ve onların geçerlilik iddialarını problematize etme, temellendirme ya da çürütme konusunda eşit şansa sahip olmak zorundadır. Böylece hiçbir görüş sorunsallaştırma ve eleştiri sürecinden mahrum kalmaz. (3) Söyleme yalnızca anlatımsal söz edimlerini kullanmak (yani tavırlarını, duygularını ve isteklerini dile getirmek gibi) için eşit şansa sahip konuşmacıların katılmasına izin verilir. Böylece bütün potansiyel katılımcılar için öteki katılımcılar karşısında şeffaf olma koşulları yaratılmış olur. (4) Söyleme yalnızca düzenleyici söz edimlerini (yani emir vermek, emre karşı gelmek, izin vermek ve yasaklamak gibi) eşit kullanma fırsat eşitliğine sahip konuşmacıların katılmasına izin verilir. Böylece tek taraflı eylem ve değerlendirme normlarından kaynaklanan ayrıcalıklar ortadan kaldırılmış olur. (Habermas 1986: 177 vd.).

Thompson'a göre, Habermas tarafından burada resmedilen durum gerçekten de ideal bir durumdur, çünkü empirik konuşma durumları Habermas'ın çizdiği ideal konuşma durumu tablosundan gerçekten de çok farklıdır. Bununla birlikte o, ideal konuşma durumunu olanaklı bir konuşmanın yapısında halihazırda ihtiva edilen bir şey olarak görür. Öyle ki söz edimlerinin yerine getirilmesinde sanki bu türden bir ideal durumdaymışız gibi davranırız. (Thompson 1982: 124). Maeve Cook'un değerlendirmesi, Habermas'ın Evrensel Pragmatik yaklaşımı gerçekten de güçlü bir idealleştirmenin (strong idealization) ürünü olduğu yönündedir. Öyle ki bütün sistemin üzerine bina edildiği bu temelin tartışmalı bir hale gelmesi, onun diğer düşüncelerinin de sarsılmasına neden olacaktır. (Bkz. Cook 1997).

Habermas ideal konuşma durumunun koşulları sağlandığında anlaşmaya varmanın mümkün olduğuna yönelik bir düşünceye dayanır. Nitekim bu koşullar sağlandığında iletişim sürecini belirleyecek olan artık daha fazla manipülasyon, çarpıtma, güç ve baskı vb. değil, "en iyi argümanın zorlamasız zorlaması" olacaktır. En iyi argüman konuşma sürecinde kendisini zorunlu olarak dayatacaktır.

"What Is Universal Pragmatics?" Linguistic Foundations of Communicative Action

Summary

Tayfun TORUN

Res. Assist. Dr.

Bursa Uludag University, Faculty of Arts and Sciences, Philosophy Department, Bursa, TR

Orcid: 0000-000-7169-5944

torun@uludag.edu.tr

The leading motivation of this study is to show the nature of communicative action, which plays a significant and central role in Habermas's thought. The most provocative and crucial argument of Habermas's Theory of Communicative Action is the claim that the parties participating in communicative action can reach an understanding and agreement in any case *if they aim to reach an agreement*, not to dominate/oppress or manipulate each other. He explains and justifies this claim in detail in his article "What is Universal Pragmatics?"

Habermas argues that reaching an intersubjective agreement depends on some universal and immutable normative conditions. When we participate in any communicative action, we cannot avoid fulfilling specific prerequisites, consciously or unconsciously. He calls these prerequisites validity claims. According to him, there are four fundamental validity claims underlying communicative action: comprehensibility, truthfulness, sincerity, and rightness.

Habermas describes these conditions as follows:

The speaker must choose a comprehensible [*verständlich*] expression so that speaker and hearer can understand one another. The speaker must have the intention communication a true [*wahr*] proposition (or a propositional content, the existential presuppositions of which are satisfied) so that the hearer can share the knowledge of the speaker. The speaker must want to express his intentions truthfully [*wahrhaftig*] so that the hearer can believe the utterance of the speaker (can trust him). Finally, the speaker must choose an utterance that is right [*richtig*] so that the hearer can accept the utterance and speaker and hearer can agree with one another in utterance with respect to a recognized normative background. Moreover, communicative action can continue undisturbed only as long as participants suppose that the validity claims they reciprocally raise are justified. (Habermas 1979: 2-3)

According to Habermas, the participants of the communicative action reach a mutual agreement on the horizon of these reciprocally shared validity claims in the background. However, once this background consensus is shaken, or at least one of the validity claims is suspended, the communicative action becomes unsustainable. In this case, it is possible to turn to strategic action or terminate communication entirely. On

the other hand, Habermas's theory points out another alternative at the discourse level for the parties aiming to reach a mutual agreement. Problematic validity claims can be problematized at the discourse level (at the level of argument-based speech), and agreement-oriented action (communicative action) can be reconstructed. Habermas claims that, at this level, the guarantor of agreement or consensus is the principle of unforced force of the best argument. The participants of communicative action whose purpose is to reach a mutual agreement have no choice but to surrender to the power of the best argument. He refers here explicitly to an ideal speech situation. The ideal speech situation is an intersubjective communication in which all barriers to discourse are removed. In this case, the features of the discourse can be listed as follows:

(1) All potential discourse participants must have an equal chance to use communicative speech acts. Thus, they can always open and maintain a discourse through claims, counter-claims, and questions and answers. (2) All participants in the discourse must have an equal chance to make comments, arguments, recommendations, explanations, and justifications (i.e., using descriptive speech acts) and to problematize, justify, or refute their validity claims. Thus, no view is deprived of thematization and criticism. (3) Speakers participating in the discourse should have an equal chance to use expressive speech acts (i.e., expressing their attitudes, feelings, and wishes). Thus, the conditions for transparency toward other participants are created for all potential participants. (4) Only speakers equally entitled to use regulatory speech acts (i.e., to command, disobey, allow, and prohibit) are allowed to participate. Thus, privileges arising from unilateral action and evaluation norms are eliminated.

In order to justify communicative action, Habermas's linguistic analyses depend on a new analytic method called reconstruction. The essential purpose of this method is to reveal the deep structures of rule systems that symbolic constructions of communicative action produced regarding these rule systems that we implicitly possess. According to these rule systems, Habermas claims that acting and speaking subjects unconsciously realize symbolic regulations. A capable speaker has not only the capacity to produce and understand grammatically correct sentences but also to use them to establish a relationship with the outer world through communication. The fundamental task of universal pragmatics is to reconstruct general structures which serve to locate propositions of a capable speaker pragmatically.

"I would defend the thesis that not only language but speech –that is, the employment of sentences in utterances– is accessible to formal analysis. Like the elementary units of language (sentences), the elementary units of speech (utterances) can be analyzed in the methodological attitude of a reconstructive science." (Habermas 1979: 6)

In order to explain the universal communication capacity, Habermas takes the theory of speech acts developed by Austin and Searl as a starting point. Regarding the universal pragmatic program, speech act theory offers the opportunity to study the basic units of speech (utterances) in the same way that linguistics deals with

language's basic units (sentences). Habermas's notion of validity claims refers to the universal core of speech in communicative action.

Habermas points out the concept of reality relations at this moment. In a speech act, we simultaneously connect with three reality domains: the external, the inner world, and the social reality.

In being uttered, a sentence is placed in relation to (1) the external reality of what is supposed to be an existing state of affairs, (2) the internal reality of what a speaker would like to express before a public as his intentions, and, finally, (3) the normative reality of what is intersubjectively recognized as a legitimate interpersonal relationship. It is thereby placed under validity claims that it need not and cannot fulfill as a nonsituated sentence, as a purely grammatical formation. (Habermas 1979: 27-28)

The first of these four validity claims is comprehensibility, the only one regarding the nature of language. A sentence conforming to the grammatical rules of a language has a comprehensible character when spoken by a competent speaker. Therefore, the speaker must grasp a language's grammatical rule system, which can be analyzed linguistically, to construct a comprehensible sentence. On the other hand, communicative capacity, which is open to pragmatic analysis, refers to the capacity to position a sentence within reality relations. Based on this, a speaker chooses an utterance that appropriately reflects an experience or state of affairs, aims, and intentions and finally refers to mutually recognized norms. As a result, using sentences in reality relations means fulfilling three essential universal pragmatic functions: "to represent something in the world, to express speakers intentions, and to establish legitimate interpersonal relations" (Habermas 1979: 33)

The importance of Habermas's fundamental analysis of validity claims is clarifying the illocutionary status of linguistic expressions. Austin's speech act theory's core notion is that performing a speech act is an action. However, Habermas argues that the crucial point of speech acts must be sought in their 'generative power': In other words, whether speech acts are successful or unsuccessful.

It is to this generative power that I trace the fact that a speech act can succeed (or fail). We can say that a speech acts succeeds if a relation between the speaker and the hearer comes to pass –indeed the relation intended by the speaker– and if the hearer can *understand and accept* the content uttered by the speaker in the sense indicated (e.g., as a promise, assertion, suggestion, and so forth). Thus the generative power consists in the fact that the speaker, in performing a speech act, can influence the hearer in such a way that the latter can take up an interpersonal relation with him. (Habermas 1979: 35)

Ultimately, when the speaker performs a particular speech act, he demands acceptance of the underlying validity claims. The acceptance of these demands represents the success of the speech act. Habermas argues that these claims are open to testing and that disagreements can ultimately be resolved at the level of discourse because these claims are always open to rational testing.

According to Thompson, the situation described here by Habermas is exceedingly ideal since empirical speech situations significantly differ from

Habermas's picture of the ideal speech situation. However, he accepts the ideal speech situation as something already contained in the structure of a possible speech. It seems that in the performance of speech acts, we behave as if we were in such an ideal situation. (Thompson 1982: 124). Likewise, Maeve Cook argues that Habermas' Universal Pragmatic procedure depends on a solid idealization. For this very reason, if this foundation, on which the whole system is established, is shaken, his other ideas will also become controversial. (See Cook 1997). Habermas assumes that it is possible to reach an agreement when the conditions of the ideal speech situation are realized. When these conditions are realized, there will be no more manipulation, distortion, power, and pressure that will determine the communication process. Instead, it would be "the unforced coercion of the best argument" because the best argument will necessarily impose itself in the speech process.

KAYNAKÇA | REFERENCES

Apel, K. Otto (1976 und 1982). Sprechakttheorie und tranzendente Sprachpragmatik zur Frage ethischer Normen. *Sprachpragmatik und Philosophie*. Frankfurt: 10-173.

Maeve Cook (1997). *Language and Reason: A Study of Habermas's Pragmatics*. MIT Press. Massachusetts.

Ghiraldelli, Jr., Paulo (2006). Marxism and Critical Theory. *A Companion to Pragmatism*. Ed. by John R. Shook, Joseph Margolis. Blackwell Publishing: 202-208.

Gripp, Helga (1984). *Jürgen Habermas*. UTB. Schöning-Paderborn.

Habermas, Jürgen (1979). What Is Universal Pragmatics?. *Communication and the Evolution of Society*. Trans by Thomas McCarthy, Beacon Press. Boston: 1-68.

Habermas, Jürgen (1986). *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*. Zweite Auflage. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main.

Habermas, Jürgen (1986). Was heißt Universalpragmatik?. *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*. Zweite Auflage. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main: 353-440.

Heat, Joseph M. (2006). Jürgen Habermas, *A Companion to Pragmatism*. Ed. by John R. Shook, Joseph Margolis. Blackwell Publishing: 120-126.

McCarthy, Thomas (1985). *The Critical Theory of Jürgen Habermas*. MIT Press. Cambridge. Massachusetts and London, England.

ROSSI, Jean-Gérard (2001) *Analitik Felsefe*. Çev. Atakan ALTINÖRS. Paradigma Yay. İstanbul. Eylül.

Thompson, John B. (1982). Universal Pragmatics. John B. Thomson & David Held [Ed.] *Habermas: Critical Debates*. The Macmillian Press:116-133.